

شبیه‌سازی انسان در آینه فقه (کتاب)

نویسنده: محمود صادقی

چکیده

شبیه‌سازی انسان در آینه فقه اثر سیدمحسن مرتضوی به‌طور جامع به مسأله شبیه‌سازی پرداخته است. شبیه‌سازی انسان و حیوان یکی از موضوعات پیچیده و چالش‌برانگیز در عرصه فقه و علم است که نیازمند بررسی‌های دقیق و عمیق می‌باشد. این کتاب برگرفته از دروس خارج مسائل مستحدثه حسین شوپایی است.

در بخش نخست، نویسنده به تعریف شبیه‌سازی و مفاهیم مرتبط با آن می‌پردازد. شبیه‌سازی به معنای تولید یک موجود زنده با استفاده از اطلاعات ژنتیکی موجود است. مرتضوی پس از بیان ادله، با استناد به آیات و روایات، به انتقادات مخالفان شبیه‌سازی اشاره کرده و به این نتیجه می‌رسد که این عمل می‌تواند منجر به اختلال در نظام اجتماعی، از بین رفتن نسب و هویت فرزند شبیه‌سازی‌شده و همچنین ایجاد مشکلات اخلاقی و اجتماعی گردد.

در بخش دوم، احکام تکلیفی و وضعی شبیه‌سازی اعضای بدن بررسی می‌شود. نویسنده جواز شبیه‌سازی اعضا را پذیرفته و تأکید می‌کند که اعضای شبیه‌سازی‌شده پس از پیوند به بدن پاک محسوب می‌شوند. همچنین، در مورد مالکیت این اعضا، مرتضوی بر این باور است که انسان مالک اعضای بدن خود نیست و خرید و فروش آنها جایز نیست. بخش سوم به همزادسازی اختصاص دارد. در این بخش، مراحل همزادسازی و احکام آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. مرتضوی به شرایطی که جداسازی سلول و انتقال آن ممکن است حرام یا جایز باشد، اشاره می‌کند و احکام مربوط به نسبت طفل همزادسازی‌شده با والدین را نیز مطرح می‌سازد. بخش چهارم به شبیه‌سازی حیوانات می‌پردازد. نویسنده شبیه‌سازی حیوانات را جایز دانسته و مسائل مربوط به مالکیت و خرید و فروش این حیوانات را تحلیل می‌کند.

اثر سید محسن مرتضوی به‌طور جامع و دقیق به بررسی ابعاد فقهی و فنی شبیه‌سازی انسان و حیوان می‌پردازد و با ارائه دلایل مستدل، سعی در تبیین مواضع فقهی در این زمینه دارد.

معرفی و گزارش ساختار کتاب

کتاب «شبیه‌سازی انسان در آینه فقه» اثری به زبان فارسی است که به بررسی شبیه‌سازی انسان و حیوان از منظر فقهی می‌پردازد. این کتاب توسط سید محسن مرتضوی در سال ۱۳۹۵ شمسی از سوی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی در قم منتشر شده است. اصل کتاب برگرفته از دروس خارج مسائل مستحدثه حسین شوپایی است که نویسنده مطالب رو مرتب و بازنویسی کرده است.

این کتاب شامل چهار بخش و ده فصل است. مرتضوی در فصل اول بخش نخست، به تعریف مفاهیم پایه‌ای (ص ۱۷)، روش‌های تولید (ص ۲۱)، فواید (ص ۲۲) و زیان‌های شبیه‌سازی

انسان (ص ۲۴) می‌پردازد. فصل دوم از همین بخش، دلایل و احکام شبیه‌سازی انسان (ص ۳۱) و دیدگاه‌های فقها در این زمینه (ص ۶۷) را بررسی می‌کند. در این فصل همچنین، احکام وضعی و تکلیفی مرتبط با شبیه‌سازی انسان از جمله مسائل نسب و هویت (ص ۷۲)، دین (ص ۸۶)، نفقه (ص ۹۴)، خرید و فروش سلول‌ها (ص ۹۵) و نظرات فقها در مورد نسب فرزند شبیه‌سازی‌شده (ص ۸۵) مطرح شده است.

در بخش دوم، مباحث مربوط به احکام تکلیفی (ص ۱۰۹) و احکام وضعی شبیه‌سازی اعضای بدن انسان، از جمله طهارت، نجاست (ص ۱۱۷) و مالکیت عضو شبیه‌سازی‌شده (ص ۱۱۹)، بررسی می‌شود. بخش سوم کتاب به موضوع همزادسازی (ص ۱۲۵-۱۲۸) اختصاص دارد و در آن، احکام تکلیفی (ص ۱۳۱) و وضعی (ص ۱۴۳) این فرایند مورد بحث قرار می‌گیرد. در نهایت، در بخش چهارم نویسنده به بررسی شبیه‌سازی حیوانات (ص ۱۷۷) و احکام تکلیفی (ص ۱۸۳) و وضعی آن (ص ۱۹۵) می‌پردازد.

احکام تکلیفی شبیه‌سازی انسان

سید محسن مرتضوی در کتاب خود بیان می‌کند که شبیه‌سازی انسان به معنای تولید مثل از طریق سلول غیرجنسی است که منجر به ایجاد نسخه‌ای مشابه با اصل می‌شود، بدون نیاز به تلقیح سلول‌های جنسی زن و مرد (ص ۱۹). او در این زمینه دو دیدگاه مختلف را مطرح می‌کند: برخی آن را حرام می‌دانند، در حالی‌که گروهی از فقها به جواز آن قائل هستند (ص ۳۲).

دلایل مخالفان شبیه‌سازی

مرتضوی هفت دلیل برای حرمت شبیه‌سازی انسان ذکر می‌کند که برخی از مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: شبیه‌سازی نوعی تشبیه به خالق است (ص ۳۲)، مصداق تغییر در خلقت الهی محسوب می‌شود (ص ۳۳)، تمایز و تفاوت‌های طبیعی بین انسان‌ها را از بین می‌برد (ص ۳۸)، قانون طبیعی فرزندآوری از طریق ترکیب سلول‌های جنسی زن و مرد را نقض می‌کند (ص ۴۲) و نسب و هویت فرزند شبیه‌سازی‌شده را از بین می‌برد (ص ۴۹).

نویسنده تأکید می‌کند که از بین رفتن نسب و هویت فرزند شبیه‌سازی‌شده از مهم‌ترین دلایل مخالفان شبیه‌سازی است. به باور این افراد، شریعت برای حفظ نسب اهمیت ویژه‌ای قائل است، اما شبیه‌سازی این اصل را نقض کرده و انسان‌هایی را به وجود می‌آورد که هیچ ارتباطی با والدین خود ندارند (ص ۴۹). این گروه به احادیثی استناد می‌کنند که بر لزوم حفظ عده زنان برای جلوگیری از مخلوط شدن نطفه‌ها (ص ۵۰) و همچنین روایاتی که حرمت زنا را برای حفظ نسب و هویت فرزندان تأکید دارند (ص ۵۱). برخی از فقهای شیعه مانند جواد تبریزی و ناصر مکارم شیرازی (ص ۵۵) و اکثریت علمای اهل سنت (ص ۵۴ و ۵۷-۵۹) با استناد به همین دلایل، شبیه‌سازی را حرام می‌دانند. در مقابل، مرتضوی تمامی هفت دلیل حرمت شبیه‌سازی را رد می‌کند (ص ۵۶).

نتیجه‌گیری مؤلف

مرتضوی در انتهای بحث چنین نتیجه می‌گیرد که شبیه‌سازی انسان به دلیل از بین رفتن نسب و هویت فرزند شبیه‌سازی‌شده و مشکلات اجتماعی و فرهنگی متعدد، حرام است (ص ۶۷ و ۷۱). همچنین، شبیه‌سازی می‌تواند منجر به از بین رفتن نهاد ازدواج و خانواده

شود، چرا که انسان‌ها بدون نیاز به ازدواج صاحب فرزند می‌شوند (ص ۶۴). وی همچنین به فتاوی فقهای شیعه مانند سیستانی (ص ۶۷)، تبریزی (ص ۶۸)، شبیری زنجانی و مکارم شیرازی (ص ۶۹) اشاره می‌کند که شبیه‌سازی انسان را حرام دانسته‌اند.

احکام وضعی شبیه‌سازی انسان
سیدمحسن مرتضوی در صفحه ۷۱ تا ۱۰۵ احکام وضعی شبیه‌سازی انسان را مطرح می‌کند که در ادامه به اختصار بیان می‌شود.

نسب و هویت فرزند شبیه‌سازی شده
مرتضوی بیان می‌کند که باید نسب و هویت فرزند شبیه‌سازی شده مشخص شود. او معتقد است که صاحب سلول غیرجنسی نمی‌تواند پدر محسوب شود. به اعتقاد او، عرفاً پدر به کسی گفته می‌شود که صاحب سلول جنسی (اسپرم) باشد؛ بنابراین، انسانی که از سلول غیرجنسی او فرزند شبیه‌سازی شود، پدر نامیده نمی‌شود (ص ۷۲).

نویسنده در خصوص انتساب فرزند شبیه‌سازی شده به مادر، دو دیدگاه را مطرح می‌کند: برخی صاحب تخمک را مادر می‌دانند و برخی دیگر، صاحب رحم را مادر می‌شمارند. به گفته وی، بر اساس مبنای ما، صاحب رحم مادر محسوب می‌شود؛ بنابراین، انتساب فرزند شبیه‌سازی شده به زنی که فرزند در رحم او رشد می‌کند، مجاز است (ص ۷۴-۷۵).

محرمیت و حرمت ازدواج
نویسنده بیان می‌کند که اگر سلول تلقیح شده در رحم زنی قرار گیرد، آن زن، مادر فرزند شبیه‌سازی شده محسوب می‌شود. در صورتی که این فرزند دختر باشد، با شوهر زنی که سلول در رحم او رشد کرده، محرم خواهد بود (ص ۷۶). وی معتقد است چونکه انتساب فرزند شبیه‌سازی شده با پدر و مادر منتفی است؛ بنابراین ازدواج زن و شوهر با این فرزند جایز است (ص ۷۹).

ارث بردن فرزند شبیه‌سازی شده
نگارنده بر این باور است که اگر انتساب فرزند شبیه‌سازی شده به پدر و مادر منتفی باشد، فرزند از آنان ارث نمی‌برد (ص ۷۹). اما اگر انتساب و رابطه فرزند با زن و مرد پذیرفته شود، فرزند در صورتی از پدر و مادر ارث می‌برد که در زمان حیات آنان متولد شده باشد (ص ۸۰). در صورتی که سلول تلقیح شده در آزمایشگاه نگهداری شود و پس از مرگ مورث (کسی که ارثی برای دیگران گذاشته باشد) در رحم زنی قرار گیرد و متولد شود، فرزند شبیه‌سازی شده از مورث ارث نخواهد برد (ص ۸۳).

دین و مذهب فرزند شبیه‌سازی شده
مرتضوی بیان می‌کند که درباره دین فرزند شبیه‌سازی شده اختلاف نظر وجود دارد. او می‌گوید اگر انتساب فرزند به پدر یا مادر پذیرفته شود، دین او تابع پدر یا مادر مسلمانش خواهد بود (ص ۸۷). اما در صورتی که رابطه فرزند با والدین منتفی باشد، فرزند شبیه‌سازی شده نه مسلمان محسوب می‌شود و نه کافر (ص ۸۸) و احکامی مانند وجوب حفظ جان، حرمت قتل، اذیت کردن یا تصرف در اموال او، درباره وی اجرا نمی‌گردد (ص ۹۱). همچنین مساله ارتداد تابع انتساب به پدر است. (ص ۹۴).

نفقة و مخارج فرزند شبیه‌سازی‌شده
مرتضوی بیان می‌کند که اگر انتساب شرعی کودک شبیه‌سازی‌شده به پدر و مادر اثبات شود، پدر موظف است نفقه و هزینه‌های او را بپردازد. اما در صورتی که رابطه او با والدین تأیید نشود، پرداخت نفقه الزامی نیست (ص ۹۴). اگر حکومت اسلامی به دلایلی مانند حفظ نژاد انسانی خاص یا اهداف دیگر اقدام به شبیه‌سازی کند، هزینه‌های او باید از بیت‌المال تأمین شود (ص ۹۵). درباره حضانت فرزند شبیه‌سازی‌شده نیز نویسنده می‌گوید که اگر انتساب شرعی او به والدین اثبات شود، حق حضانت تا دو سالگی برای مادر محفوظ خواهد بود (ص ۹۵).

خرید و فروش سلول‌های تلقیح‌شده و طفل شبیه‌سازی‌شده
یکی از احکام وضعی که نویسنده به آن پرداخته، خرید و فروش سلول‌های تلقیح‌شده است. به نظر وی، ایرادات متعددی بر خرید و فروش این سلول‌ها وارد است؛ از جمله اینکه چون شارع عملیات شبیه‌سازی را ممنوع کرده و این امر غرض شرعی ندارد (ص ۹۷)، معامله آن جایز نیست. در عوض، باید این امر به شکل هبه مشروط انجام شود؛ به این معنا که زن و مرد در قبال صرف‌نظر کردن از حق اختصاصی خود، مبلغی دریافت کنند (ص ۹۸). همچنین، خرید و فروش طفل شبیه‌سازی‌شده نیز مجاز نیست؛ چرا که هیچ‌کس نمی‌تواند مالک یک موجود زنده شود (ص ۹۸-۹۹).

اجاره رحم برای حمل جنین شبیه‌سازی‌شده
از دیگر احکام مرتبط با شبیه‌سازی، اجاره رحم برای رشد سلول تلقیح‌شده است (ص ۹۹). نویسنده بیان می‌کند این معامله سه اشکال وارد است که با توجه به این اشکالات، اجاره رحم برای حمل جنین شبیه‌سازی‌شده جایز نیست (ص ۹۹-۱۰۳).

حفظ جنین شبیه‌سازی‌شده در رحم
مؤلف بیان می‌کند که آیا حفظ جنین در رحم زن واجب است و انجام اعمالی که جان جنین را به خطر می‌اندازد حرام محسوب می‌شود؟ به نظر او، با توجه به اینکه انتساب شرعی فرزند شبیه‌سازی‌شده به پدر و مادر مشخص نیست، بنابراین حفظ جان جنین پس از دمیده شدن روح در بدن، واجب نیست (ص ۱۰۴). مرتضوی نیز می‌نویسد که حفظ نطفه و علقه واجب نیست، اما از بین بردن نطفه و اسقاط آن نیز جایز نمی‌باشد (ص ۱۰۵).

شبیه‌سازی اعضای بدن انسان
احکام تکلیفی شبیه‌سازی اعضای بدن
سید محسن مرتضوی در فصل نخست از بخش دوم، به بررسی احکام تکلیفی شبیه‌سازی اعضای بدن انسان پرداخته است (ص ۱۰۹). او دو دیدگاه را در این زمینه مطرح می‌کند: گروهی شبیه‌سازی اعضای بدن را حرام می‌دانند و گروهی دیگر آن را جایز می‌شمارند (ص ۱۱۰). نویسنده پس از بیان دلایل مخالفان و بررسی انتقادی آنها (ص ۱۱۰-۱۱۵)، در نهایت جواز شبیه‌سازی اعضای بدن را تأیید می‌کند (ص ۱۱۵).

در فصل دوم از همین بخش، نویسنده به احکام وضعی شبیه‌سازی اعضای بدن، از جمله طهارت، نجاست و مالکیت عضو شبیه‌سازی‌شده می‌پردازد (ص ۱۱۷). وی تصریح می‌کند

که اگر عضو شبیه‌سازی‌شده از اجزای ظاهری بدن باشد، در ابتدا نجس محسوب می‌شود؛ اما پس از پیوند و تبدیل‌شدن به بخشی از بدن انسان، پاک خواهد شد (ص ۱۱۸). بنابراین، نماز خواندن با آن بدون اشکال است (ص ۱۱۸-۱۱۹).

احکام وضعی شبیه‌سازی اعضای بدن در زمینه مالکیت و خرید و فروش اعضای شبیه‌سازی‌شده، نویسنده به دو دیدگاه اشاره می‌کند. گروهی بر این باورند که صاحب سلولی که از آن شبیه‌سازی انجام شده، مالک عضو تولیدشده است و می‌تواند آن را بفروشد (ص ۱۱۹). اما مرتضوی این دیدگاه را رد کرده و معتقد است که انسان مالک اعضای بدن خود نیست، بلکه این اعضا امانتی الهی محسوب می‌شوند؛ از این رو، حق خرید و فروش آنها را ندارد. وی تأکید دارد که تنها راه انتقال چنین اعضایی، هبه مشروط است؛ به این معنا که فرد دریافت‌کننده عضو می‌تواند مبلغی به صاحب سلول بپردازد، مشروط بر اینکه صاحب سلول از حق اختصاص خود صرف‌نظر کند (ص ۱۱۹-۱۲۰).

همچنین، برخی از فقها از جمله میرزا جواد تبریزی، سید موسی شبیری زنجانی و ناصر مکارم شیرازی، شبیه‌سازی اعضای بدن را جایز دانسته‌اند (ص ۱۲۰-۱۲۱).

همزادسازی انسان مؤلف در فصل اول بخش سوم به تعریف همزادسازی انسان پرداخته است (ص ۱۲۵) او در فصل دوم به بررسی احکام تکلیفی همزادسازی انسان می‌پردازد و معتقد است که فرایند همزادسازی انسان شامل سه مرحله است که هرکدام حکم تکلیفی خاص خود را دارند. این مراحل عبارتند از جداسازی سلول تلقیح‌شده و بیرون آوردن آن از رحم، انتقال سلول جداشده از رحم به رحم زن دیگری، از بین بردن سلول‌های جداشده از رحم. (ص ۱۳۱)

احکام تکلیفی همزادسازی انسان جداسازی سلول تلقیح‌شده و بیرون آوردن آن از رحم؛ مرتضوی بر این باور است که در فرایند جداسازی سلول شکافته‌شده از رحم، ممکن است به سایر سلول‌ها آسیب برسد یا آنها نابود شوند؛ بنابراین، هر عملی که منجر به نابودی یا توقف فرایند تکامل انسان شود، حرام است. از این رو، جداسازی سلول شکافته‌شده از رحم زن جایز نیست. برخی روایات نیز این موضوع را تأیید می‌کنند (ص ۱۳۲). مرتضوی اشاره می‌کند که اگر علم پیشرفت کند و بتوان از آسیب یا نابودی سایر سلول‌ها جلوگیری کرد، در این صورت عملیات جداسازی سلول‌ها بدون اشکال خواهد بود (ص ۱۳۳).

انتقال سلول جداشده از رحم به رحم زن دیگری؛ مرتضوی در این بخش به سه حالت مختلف در فرایند انتقال سلول شکافته‌شده به رحم زن دیگر اشاره می‌کند: اگر صاحب رحم، همسر دیگر صاحب سلول غیرجنسی باشد؛ در این حالت، مرتضوی معتقد است که انتقال سلول غیرجنسی شوهر به رحم همسر دیگرش مجاز است (ص ۱۳۴). اگر صاحب رحم، یکی از زنان محرم صاحب سلول غیرجنسی باشد؛ مرتضوی انتقال سلول به رحم یکی از زنان محرم شوهر (مانند خواهر یا مادر) را حرام می‌داند؛ زیرا بر اساس برخی روایات، انتقال نطفه به رحم غیرهمسر جایز نیست (ص ۱۳۴). همچنین، این فرایند ممکن است منجر به مشکلاتی در نسب و هویت فرد شود، چرا که فرد ممکن است در

چند عنوان مختلف قرار گیرد؛ مثلاً صاحب رحم هم مادر و هم عمه، و صاحب سلول غیرجنسی هم پدر و هم دایی باشد (ص ۱۳۵).

اگر صاحب رحم هیچ رابطه نسبی با صاحب سلول غیرجنسی نداشته باشد؛ در این حالت، مرتضوی این عمل را مصداق انتقال نطفه شوهر به رحم غیرهمسر دانسته و آن را حرام اعلام می‌کند (ص ۱۳۶). در هر سه حالت، مسئله لمس و نگاه نامحرم مطرح است، مگر زمانی که این عمل توسط شوهر صورت گیرد (ص ۱۳۶).

از بین بردن سلول‌های جداشده از رحم: مرتضوی معتقد است که از بین بردن سلول‌هایی که از رحم جدا شده و در آزمایشگاه نگهداری می‌شوند، جایز است. به اعتقاد وی، آنچه در روایات حرام شمرده شده، نابود کردن نطفه در داخل رحم است، اما در این حالت، سلول‌ها خارج از رحم از بین می‌روند (ص ۱۴۱). با این حال، برخی از علمای دیگر بر این باورند که چون این سلول‌ها قابلیت تبدیل به جنین را دارند، نابودی آن‌ها حرام است (ص ۱۳۸).

احکام وضعی همزادسازی انسان

مؤلف در فصل سوم بخش سوم به احکام وضعی همزادسازی پرداخته است که مهمترین آنها نسبت فرزند با سایر افراد است.

نسبت طفل همزادسازی‌شده با پدر: برای اثبات پدری، تولد از سلول جنسی معیار است. اما در اینجا طفل از تلقیح سلول غیرجنسی با تخمک ایجاد و متولد شده است؛ بنابراین، رابطه فرزند و پدری با صاحب سلول غیرجنسی برقرار نمی‌شود (ص ۱۴۴).

نسبت طفل همزادسازی‌شده با مادر: اگر سلول تلقیح‌شده به رحم همان زنی که تخمک از او گرفته شده منتقل شود، عنوان مادری بر او صدق می‌کند و طفل همزادسازی‌شده فرزند او محسوب می‌شود (ص ۱۴۵).

نسبت خواهری و برادری بین اطفال همزادسازی‌شده: به دلیل تولد این فرزندان از سلول‌های غیرجنسی، رابطه پدری برای آنان قابل اثبات نیست؛ بنابراین نمی‌توان رابطه خواهری و برادری را نیز برایشان ثابت کرد (ص ۱۶۴). مرتضوی اظهار می‌دارد که اگر این کودکان از یک رحم متولد شده باشند، رابطه خواهری و برادری میان آنان ثابت می‌شود؛ اما در صورتی که از رحم‌های مختلف به دنیا آمده باشند، از نظر مادری نیز رابطه‌ای میانشان وجود ندارد (ص ۱۶۴).

احکام استثناء شده بحث نسب

ارث بردن طفل همزادسازی‌شده: اگر نسبت فرزند حاصل از همزادسازی با پدر و مادر اثبات شود و کودک پیش از فوت آنان متولد شود، وی از پدر و مادر خود ارث خواهد برد (ص ۱۶۶-۱۶۷).

حرمت ازدواج با طفل همزادسازی‌شده نویسنده اشاره می‌کند که به دلیل عدم اثبات نسبت عرفی و شرعی کودک حاصل از همزادسازی با پدر و مادر، دلیلی برای حرمت ازدواج با این کودک وجود ندارد (ص ۱۶۸-۱۶۹).

خرید و فروش سلول‌های تلقیحی برای همزادسازی

از نظر نویسندگان به توجه به اشکالات متعدد (ص ۱۶۹-۱۷۱)، خرید و فروش سلول‌های تلقیحی جایز نیست. همچنین او بر این باور است که خرید و فروش کودک همزادسازی‌شده نیز حرام است؛ زیرا انسان آزاد نمی‌تواند به مالکیت کسی درآید (ص ۱۷۱).

اجاره رحم برای همزادسازی

نویسنده معتقد است به دلایلی مانند حرمت همزادسازی و ناسازگاری اجاره رحم با حقوق شوهر، اجاره رحم برای فرایند همزادسازی جایز نیست (ص ۱۷۲).

همچنین بر اساس دلایل نقلی و دیدگاه‌های فقهای شیعه، از بین بردن سلول‌های تلقیحی که در رحم قرار دارند، جایز نیست (ص ۱۷۳). بنابراین، هر اقدامی که منجر به نابودی آنها شود نیز غیرمجاز است و دیه آن بیست دینار شرعی تعیین شده است (ص ۱۷۴).

شبیه‌سازی حیوانات

نویسنده در فصل نخست از بخش چهارم، به بررسی تاریخچه شبیه‌سازی حیوانات در سطح جهانی و ایران پرداخته است (ص ۱۷۷) و سپس به کاربردهای مختلف این فناوری اشاره کرده است (ص ۱۸۱).

احکام تکلیفی شبیه‌سازی حیوانات

مرتضوی در فصل دوم به تحلیل احکام تکلیفی شبیه‌سازی حیوانات می‌پردازد. وی تصریح می‌کند که از منظر فقهای شیعه (ص ۱۹۱ و ۱۹۲) و اکثریت علمای اهل سنت (ص ۱۹۲ و ۱۹۳)، شبیه‌سازی حیوانات فی‌نفسه جایز است. اما برخی از فقهای اهل سنت با همان دلایل حرمت شبیه‌سازی انسان (ص ۲۲-۲۸) این عمل را بروی حیوانات هم حرام دانسته‌اند (ص ۱۸۴).

احکام وضعی شبیه‌سازی حیوانات

در فصل سوم، نویسنده به بررسی احکام وضعی مربوط به حیوانات شبیه‌سازی‌شده می‌پردازد و چند موضوع کلیدی را مورد توجه قرار می‌دهد:

مالکیت حیوان شبیه‌سازی‌شده

مرتضوی بیان می‌کند که بر اساس فقه امامیه، مالکیت حیوان معمولاً به مادر آن تعلق دارد. بنابراین، اگر سلول تلقیح‌شده در رحم یک حیوان قرار گیرد، مالکیت حیوان شبیه‌سازی‌شده متعلق به صاحب همان حیوان خواهد بود (ص ۱۹۶). اما اگر سلول غیرجنسی با تخمک در شرایط آزمایشگاهی ترکیب شود و سپس حیوانی متولد گردد، مالکیت آن به صاحب حیوانی که سلول غیرجنسی از آن گرفته شده است بازمی‌گردد، در حالی که در مورد تخمک، تنها مسئله غرامت و ضمان مطرح می‌شود (ص ۱۹۹).

طهارت و نجاست حیوان شبیه‌سازی‌شده

نویسنده تصریح می‌کند که اگر حیوان شبیه‌سازی‌شده از سلول غیرجنسی یک حیوان حلال‌گوشت ایجاد شود و ویژگی‌های همان حیوان را داشته باشد، گوشت آن نیز حلال خواهد بود. در مقابل، اگر حیوان شبیه‌سازی‌شده از سلول غیرجنسی حیوانی نجس‌العین یا حرام‌گوشت ایجاد شده باشد، آن حیوان نیز نجس یا حرام‌گوشت است (ص ۱۹۹-۲۰۰).

خرید و فروش حیوان شبیه‌سازی‌شده

مرتضوی در این زمینه تأکید دارد که اگر مالکیت حیوان شبیه‌سازی‌شده از نظر فقهی به رسمیت شناخته شود، خرید و فروش آن نیز صحیح خواهد بود. اما در صورتی که مالکیت

آن مورد پذیرش قرار نگیرد، فرد تنها در صورتی می‌تواند مبلغی دریافت کند که از حق خود صرف‌نظر نماید (ص ۲۰۲).

